

4 DE (CULTUUR)POLITIEKE DIMENSIE

‘Als de top van onze onvolprezen muzikale huishouding onvoldoende uitwegen naar het buitenland vindt, slibt het hele zootje hier dicht.’

Anonymus Autisticus

Het cultuurbeleid van de Vlaamse Gemeenschap wordt vormgegeven met bijzondere decreten: voor het lokaal (gemeentelijk) en het bovenlokaal cultuurbeleid, voor de amateurkunsten, voor het erfgoed ... In 2004 kwam het Kunstendecreet erbij door de samenvoeging van het Podiumkunstendecreet (uit 1993) en het Muziekdecreet (uit 1998). Het bracht de verschillende artistieke disciplines (muziek, dans, theater, beeldende kunsten ...) samen in één beleidskader en moest ondersteuning bieden aan – wat heet – kwetsbare, niet-marktgerichte kunstvormen via structurele of projectmatige subsidies. Het Kunstendecreet werd na een grondige evaluatie in 2012 herschreven en eind 2013 opnieuw gestemd door het Vlaams Parlement.⁷¹⁵ Het kende nog een aantal aanpassingen in 2015, 2016 en 2018.

Op grond van het huidige Kunstendecreet kunnen organisaties in Vlaanderen en Brussel structurele subsidies verkrijgen voor een periode van vijf jaar, voor een werking die inzet op een of meerdere disciplines en functies (‘ontwikkeling’, ‘productie’, ‘presentatie’, ‘participatie’ en ‘reflectie’) en disciplines. Voor initiatieven die in tijd en doelstelling beperkt zijn, zoals een concerttournee of een tijdelijke tentoonstelling, zijn er projectsubsidies. Niet alleen organisaties, maar ook kunstenaars kunnen die aanvragen. Voor die laatsten zijn er ook beurzen, evenals de (eenmalige) mogelijkheid om ondersteuning te vragen voor een doorbraaktraject gericht op het buitenland. Een Kunstensteunpunt⁷¹⁶ moet het kunstenbeleid onderbouwen met expertise en een aanspreekpunt zijn voor iedereen die professioneel actief is of wenst te worden binnen de kunsten. Het vervult een intermediaire rol tussen het veld en de overheid, maar mag niet in de plaats treden van belangenbehartigende organisaties.

⁷¹⁵ <https://codex.vlaanderen.be/PrintDocument.ashx?id=1024099&datum=&geannoteerd=false&print=false>.
Zie voor een meer omvattende duiding: <http://www.kunstenenerfgoed.be/nl/beleid/wet-en-regelgeving/kunstendecreet>.

⁷¹⁶ <https://www.kunsten.be/>

In de muziek gaan structurele subsidies voornamelijk naar infrastructuur (concertwerkingen, festivals, muziekclubs), organisaties (managementkantoren, steunpunten, concertorganisaties zonder eigen zaal) en ensembles (muziekgroepen met zo goed als vaste bezettingen en een permanente zakelijke omkadering, voornamelijk in klassieke muziek en jazz). Festivals, ensembles, managementkantoren en ook kunstenaars kunnen rekenen op projectsubsidies. Componisten of muzikanten worden hoe dan ook in zeer beperkte mate en louter op projectbasis of met beurzen rechtstreeks ondersteund. Producenten of uitgevers al helemaal niet, terwijl die toch bepalend kunnen zijn voor het faciliteren van de carrière van een artiest. Tekenend is dat van de doorbraaktrajecten die in de afgelopen jaren werden ondersteund, geen enkel traject zich situeerde in de muziek. In de sector wordt verder al lang gewezen op gapende lacunes in het muziekbeleid.

Maar subsidies zijn niet het enige beleidsinstrument. In de sector wordt al lang gewezen op het ontbreken van sectorspecifieke ondersteuning die het louter geldelijke overstijgt. Zo bestaan voor loopbaanbegeleiding, coaching, juridische en zakelijke professionalisering, het stimuleren van ondernemingszin en internationale verspreiding en exploitatie in het muzikale veld geen geëigende hefboomen of stimulansen. Organisaties en initiatieven die zonder bijzondere focus op muziekmakers en -exploitanten in die domeinen actief zijn,⁷¹⁷ blijken binnen de muzieksector dan weer onvoldoende gekend of zijn gewoon niet toegerust om ten volle aan de particuliere noden ervan te voldoen.

Toch valt onmiskenbaar een zekere positieve evolutie op te tekenen in het Vlaamse muziekbeleid van de afgelopen twee decennia. Voor 1998 waren subsidies enkel gereserveerd voor klassieke muziek. Met het Muziekdecreet werd een opening gemaakt naar andere genres en kwamen er ook ondersteuningsmiddelen voor belendende percelen als management, het concert- en festivalwezen en muziekeducatie. Het Muziekdecreet riep tevens een steunpunt voor muziek in het leven: Muziekcentrum Vlaanderen. Later, in 2001, kwam daar ingevolge het Amateurkunstendecreet Poppunt bij, een samensmelting van de reeds bestaande vzw's Poppunt Vlaanderen en Popadvies (een afdeling van ZAMU). Daarna bleek ook het Kunstendecreet als beleidsinstrument voor de professionele component van de muzieksector waardevol, zij het eerder binnen een aantal nauw afgeijnde vlakken.

717 Bijvoorbeeld Flanders Investment & Trade (FIT - https://www.flandersinvestmentandtrade.com/language_selection?destination=%3Cfront%3E), Flanders DC (<https://www.flandersdc.be/nl>), Agentschap Innoveren & Ondernemen (<https://www.vlaio.be/nl>), INTER.MEZZO (initiatief van het Sociaal Fonds Podiumkunsten - <https://podiumkunsten.be/loopbaan/loopbaanbegeleiding/intermezzo/319/wat-intermezzo/378>) en natuurlijk Cultuurloket (<https://www.kunstenloket.be/nl>).

In de feiten blijkt namelijk dat vooral meer verheven muzikale uitingen, die gedijen tussen de krijtlijnen van gevestigde netwerken en organisaties, binnen de reikwijdte van het decreet vallen. Ze worden ondersteund vanuit het uitgangspunt dat ze niet levensvatbaar zijn op louter commerciële gronden. De professionals uit het meer eigentijdse muzikale veld – dance, rock/pop, chanson, levenslied, hip-hop enzovoort – blijven grotendeels buiten de radius van het Kunstendecreet en ondervinden er nauwelijks of geen rechtstreekse impulsen of effecten van. Het is een segment dat wordt gekenmerkt door marktgerichtheid en beweeglijkheid van makers en publiek. De carrièrepaden van artiesten vertonen er grote grilligheid en werkonzekerheid is hun dagelijkse deel. Ze kunnen zich niet beroepen op vastgelegde loonbarema's, noch krijgen ze aandacht van of vinden ze de weg naar de overheid, al zeker niet in andere beleidsdomeinen dan cultuur (media, economie, werk, toerisme ...).

De eerste uitgave van het Kunstendecreet voerde in 2004 de 'schottenloosheid' tussen de kunsten hoog in het vaandel. Dit vage begrip, waarmee bedoeld werd dat diverse kunstvormen elkaar moesten ontmoeten over de verschillende disciplines heen, bleek niet meer dan *cultuurspeak*. In de praktijk werden juist artificiële schotten opgetrokken tussen aan de ene kant muzikale exploten die gemeenzaam 'vernieuwend' worden genoemd of binnen de muzikale canon al lang en breed geconsacreerd zijn, en aan de andere kant de zogeheten 'populaire'. Nochtans leert de cultuurgeschiedenis, gelezen over langere termijn, dat dit een valse tegenstelling is. 'Retro', 'avant-garde', 'mainstream', 'nieuwlichterij', 'cult' of 'commercie' – het zijn noties die in geen tijd verschuiven, en je kunt je afvragen of ze vandaag überhaupt nog relevant zijn. Daarmee wil niet gezegd zijn dat kwaliteitsoordelen dat niet langer zijn. Maar de criteria waarop ze al te gemakkelijk en naar aloude gewoonte worden gestoeld, zijn niet meer van deze tijd.

Alleen al het woord 'subsidie' is kenschetsend: volgens Wikipedia is dat een 'tijdelijke bijdrage van de overheid of een niet-commerciële organisatie ten behoeve van het starten van een activiteit waarvan het economische belang niet direct voor de hand ligt'.⁷¹⁸ 'Als het economisch belang van een te starten activiteit wel voor de hand ligt, spreekt men meestal van investering', zo luidt het verder.⁷¹⁹ Alsof cultuur geen inherent economisch belang zou hebben. Alsof het economisch denken geen toepassing zou kennen (of mag kennen ...) in cultuur. Alsof 'commercieel' een eenduidige en statische notie is. Alsof beginnende groepen die in de underground opereren geen ondersteuning zouden verdienen als ze iets waardevols creëren. Er zijn voorbeelden genoeg van artiesten, hele muzikale stromingen zelfs, die aan-

⁷¹⁸ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Subsidie>

⁷¹⁹ *Ibid.*

vankelijk als ‘ontoegankelijk’ worden afgedaan, om later hits aan de lopende band voort te brengen of erkenning te krijgen als invloedrijk en genrebepalend.

Ook de opdeling tussen ‘marktgedreven’ en ‘niet-marktgedreven’ is niet langer plausibel. Evenmin als het discours van degenen die vrezen voor een overwoeking van het cultuurbeleid door de markt en het marktdenken. Alsof die spanning niet van alle tijden is, alsof authentieke kunst niet krachtig genoeg zou zijn om zich daar niet door te laten wegzetten. En alsof het publiek geen onderscheid meer zou kunnen maken tussen waarachtigheid en de kunstmatige vraag die een marketingcampagne tracht op te roepen. Waarom dan subsidies of andere vormen van ondersteuning reserveren voor ‘startende’ kunstenaars wier werk gezegd nog geen economisch belang vertoont? Zal een experimenteel theatermaker zich dan ook niet inspannen om publiek in de zaal te hebben en, wie weet, daar zelfs grandioos in slagen? En is een artiest die aan de rand van een internationale doorbraak staat misschien niet evengoed gebaat met een meerjarentoelage? Hoe rekbaar moet het adjectief ‘tijdelijk’ trouwens worden geïnterpreteerd in de definitie hierboven, als blijkt dat heel wat genietters van subsidies tot lang voorbij hun creatieve versheidsdatum uit traditie of politieke welwillendheid kunnen blijven bogen op overheidsgeld?

In het licht van het voorgaande is het dan ook onbegrijpelijk dat het de literaire sector en de audiovisuele sector door het beleid wél gegund is om zich autonoom te laten beredderen door professionelen uit het vak, terwijl de muziek – die daar bij uitstek mee gebaat zou zijn – nog steeds aan het lamme handje van politiek en administratie moet lopen. Het is een vraag waar ook de opstellers van het ‘nieuwe’ Kunstendecreet vrolijk omheen zijn gefietst, maar ze blijft brandend actueel. Ondertussen zijn jammer genoeg ettelijke jaren en kansen verloren gegaan om een masterplan vorm te geven waarmee muziek uit Vlaanderen en Brussel werkelijk op de wereldkaart kan gezet worden. Kijk opnieuw even mee terug.

4.1 Het Vlaams MuziekOverleg

In 2011 nam het Vlaams Parlement met een uitzonderlijke unanimité van stemmen het resolutievoorstel *Actieplan voor de muziek in Vlaanderen*⁷²⁰ aan. Het was ingediend door politici van alle gezindten (meerderheid én oppositie), en eveneens al eerder unaniem goedgekeurd door de toenmalige parlementscommissie Cultuur, Jeugd, Sport en Media. De beleidsmakers lieten zich voor de resolutie inspireren

⁷²⁰ <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1034253>

door de visietekst *Music is Life! Een integrale visie voor de muzieksector*,⁷²¹ die in 2010 werd gepubliceerd door het MuziekOverleg, een informeel sectororgaan bestaande uit zeventien – later werden het er negentien – organisaties (steunpunten en belangenbehartigers) uit het brede Vlaamse muziekveld. Die waren er na goed twee jaar werk toe gekomen om uit één mond te spreken en hun particuliere bekommernissen te overstijgen, met als neerslag eerst een *Manifest van de muzieksector*⁷²² en vervolgens voornoemde visietekst. Die bood een helder overzicht van de uitdagingen waar de Vlaamse muzieksector voor stond en een resem voorstellen om die uitdagingen aan te pakken.

Met de resolutie vroeg het Vlaams parlement aan de Vlaamse regering om de internationale groeikansen voor de muzieksector te bevorderen, de beleidsinstrumenten beter af te stemmen op de realiteit van de muzieksector (met focus op het artistieke en het creatieve proces) en het MuziekOverleg altijd als gesprekspartner te betrekken in beleidsontwikkelingen met impact op de sector. De verwachtingen die de resolutie creëerde, werden vervolgens echter geenszins ingelost. Dat had met een veelheid van factoren te maken.

Om te beginnen was de legislatuur van de Vlaamse regering die van de resolutie werk moest maken al ver over de helft, hetgeen niet bijdroeg tot de op zich al matige daadkracht die uitvoerende macht en administratie uit zichzelf in relatie tot de muzieksector aan de dag legden. Toen die sector effectief in de aanloop naar het nieuwe Kunstendecreet zijn verlangens en noden aankaartte, werden die koudweg genegeerd. Met name de vraag om een fonds voor de muziek, waarvoor toenmalig minister van Cultuur Joke Schauvliege de voorzet had gegeven, werd door partijen N-VA, sp.a en Groen als onbespreekbaar afgeserveerd. Zij riepen het primaat van de politiek⁷²³ in.

Ingevolge dat Kunstendecreet ging vervolgens het steunpunt Muziekcentrum Vlaanderen door fusie met de toenmalige steunpunten voor beeldende kunsten (BAM – Instituut voor Beeldende, Audiovisuele en Mediakunst) en podiumkunsten (Vti – Vlaams Theater Instituut) op in het nieuwe Kunstenpunt. De algemene tenor in de sector was dat zo'n fusie voor de muziek geen heil of meerwaarde zou brengen. Uiteindelijk is dat ook gebleken. Hoogstens werd op het vlak van cijferen dataverzameling over het muzikale landschap in Vlaanderen en Brussel door

721 https://s3.amazonaws.com/kunstenpunt.f.mrhenry.be/2017/06/MusicIsLife_2010_EenIntegraleVisieVoorDeMuzieksector.pdf

722 https://s3.amazonaws.com/kunstenpunt.f.mrhenry.be/2017/06/MusicIsLife_2009_ManifestVanDeMuzieksector.compressed.pdf

723 Dat is het beginsel dat (gekozen) politici de beleidsbeslissingen moeten nemen, en niet de ambtenarij, technocraten of andere professionelen. Niet te verwarren uiteraard met 'de primaat van de politiek', waarvoor de lezer zijn eigen kandidaat mag kiezen.

Kunstenpunt een stap vooruitgezet. Maar afgezien daarvan leidde het verdwijnen van een geëigend steunpunt voornamelijk tot een verdere verschraling van de geinstitutionaliseerde bijstand aan het muzikale veld.

Nog minder actoren dan voorheen toonden betrokkenheid of waren bekend met de nieuwe steunpuntorganisatie. Die wist zich ook niet – evenmin als voorheen Muziekcentrum Vlaanderen – te ontwikkelen tot een echt bakken voor de brede muzieksector, en al zeker niet voor het niet-betoelaagde deel daarvan. Spelers die binnen de strekking van het Kunstendecreet pasten, konden er terecht voor praktijkondersteuning (veelal leniging van de nood aan begeleiding bij subsidieaanvragen) en internationalisering. Voor de anderen was er hoogstens het mee door het steunpunt georganiseerde sectorfeest van de MIA's⁷²⁴ om naar uit te kijken, of een occasionele deelname aan een showcasefestival in het buitenland. Weinig verwonderlijk allemaal, gegeven dat noch in de raad van bestuur van de organisatie noch in haar algemene vergadering amper vertegenwoordigers van de professionele muzieksector zitting hadden.

Niet het minst ten slotte was er het feit dat het MuziekOverleg zelf sleet begon te vertonen. Over belangrijke issues als een taxshelterregeling voor muziek, verfondsing, auteursrechten en de nood aan internationalisering tekenden zich steevast uiteenlopende visies af tussen artiesten (voornamelijk uit de niet-klassieke muziek), muziekproducenten, uitgevers en beheersvennootschappen aan de ene kant en het gesubsidieerde veld (onder andere werkgevers in de podiumkunsten, organisaties betoelaagd onder het Amateurkunstendecreet, maar ook Kunstenpunt dat zijn trekkersrol in het MuziekOverleg onder druk van de politiek moest opgeven) aan de andere kant. Strijdpunten die voor sommigen cruciaal waren, lieten anderen onberoerd en omgekeerd. De nieuwe Vlaamse minister van Cultuur en Media, Sven Gatz, kreeg gedurende zijn ambtstermijn dan ook amper impulsen vanuit de muzieksector, en al zeker geen eenduidige beleidsaanzetten waarover een consensus was gerezen.

4.2 Muziekpunt?

Niettemin nam minister Gatz eind 2018, als onderdeel van de hervorming van de culturele bovenbouw Vlaanderen,⁷²⁵ een voor de sector ingrijpende beslissing.

⁷²⁴ Music Industry Awards – zie <https://mias.een.be/>.

⁷²⁵ De hervorming was mede ingegeven door de beslissing van de Vlaamse Regering tot afslanking van de Vlaamse provincies. Sinds 1 januari 2018 oefenen die geen persoonsgebonden bevoegdheden (cultuur, jeugd, sport of welzijn) meer uit. Personeel en financiële middelen voor die bevoegdheden werden overgedragen naar de Vlaamse Gemeenschap of naar de gemeenten.

Poppunt, de organisatie die tot dan toe instond voor de ondersteuning van amateurbeoefenaars van voornamelijk pop, rock en dance, wordt versmolten met de niet-klassieke muziekwerking van Kunstenpunt om zo één steunpunt te vormen voor alle artiesten en andere actoren in de niet-klassieke muzieksector in Vlaanderen en Brussel: van beginner tot professional, lokaal of internationaal opererend, over alle genres heen (van pop, rock, dance, blues, metal, reggae en urban tot jazz, folk en wereldmuziek). Kunstenpunt zal het aanspreekpunt blijven voor de klassieke muziek en verder – in samenwerking met de nieuwe, nog te hernoemen organisatie – instaan voor dataverzameling en onderzoek rond de volledige muzieksector. Het was een ministeriële beslissing die om vele redenen niet onverdeeld positief werd onthaald in de sector. Niet het minst omdat ze volledig over de hoofden van zowat alle relevante stakeholders en belangenbehartigers in het veld was genomen.

Zoals gezegd, komt een aantal belangrijke deelgebieden van de Vlaamse muzieksector tot op vandaag onvoldoende of in het geheel niet uit de verf in het muziekbeleid van de minister(s) bevoegd voor cultuur. De activiteiten van Kunstenpunt waren voornamelijk gelinkt aan muziek die binnen het keurslijf van het Kunsten-decreet paste, terwijl de missie van Poppunt zich beperkte tot begeleiding van beginnende artiesten. Het gesubsidieerde segment aan de ene kant en aan de andere kant de eerstelijnschulp. Een wezenlijk deel van de muzieksector ontbrak in die constellatie, namelijk de semiprofessionele en professionele spelers die op eigen kracht het hoofd boven water (trachten te) houden. Gegeven de geringe omvang van het afzetgebied Vlaanderen/Brussel en de begrensde slagkracht van de lokale muziekindustrie, hebben zij vooral nood aan toeleiding tot professionalisering en werkzame (investerings)middelen voor internationalisering en export.

Met de geplande hervorming van de bovenbouw in de muzieksector lijkt de Vlaamse overheid te erkennen dat haar benadering van het veld tot nu toe ontoereikend was. Maar is het uitbreiden van de opdracht van een organisatie voor amateurbeoefenaars van muziek met de rol van steunpunt voor de professionele Vlaamse muzieksector wel de juiste piste? Wat te doen met de andere organisaties uit de amateurkunsten die op dat vlak actief waren en zijn? En kan een meer onderbouwde, sectorbrede aanpak überhaupt voortkomen uit de versmelting van twee organisaties die niet het personeel en de expertise voorhanden hebben die het soortelijk gewicht van het niet-gesubsidieerde professionele muzieksegment recht doet?

Het ‘achterlaten’ van de klassieke muziek in het Kunstenpunt voelt dan weer geforceerd aan. Klassieke muziek heeft net zo goed behoefte aan verdere professio-

nalisering en internationalisering als andere muzieksoorten. Ze onttrekt zich al lang niet meer als een preutse maagd aan de werking van de markt. In tijden van genrevervaging en kruisverbanden naar klassiek vanuit jazz, folk, wereldmuziek, pop en rock, en in acht genomen het inlandse scala aan internationaal opererende orkesten, dirigenten, componisten, uitvoerders, producenten en distributeurs in dit kwadrant van de sector: waarom niet de lijn doorgetrokken?

Allermerkwaardigst is evenwel dat de vooropgestelde hervorming niet is uitgegaan van een omvattend plan. Er werd vooraf niet gepolst naar de noden in de sector. En dus was er ook geen afgelijnde taakstelling, geen visie op wat het nieuwe steunpunt exact moet doen en welke prioriteiten daarbij zullen gelden. Er werden geen doelstellingen bepaald – niet op korte, en al zeker niet op middellange en lange termijn. De sector kreeg evenmin de garantie van een representatieve vertegenwoordiging in de raad van bestuur van de nieuwe organisatie. De kar werd zo breeduit voor het paard gespannen: want hoe weet je hoe je organisatie eruit moet zien, als over de finaliteit ervan nog niet is nagedacht? En hoe kunnen de diverse geleidingen van de muziekssector zich vertegenwoordigd en gehoord voelen, als ze zich niet eens verzekerd weten van een rechtstreekse verankering in het bestuur van het nieuwe steunpunt?⁷²⁶

Het waren voor de minister blijkbaar geen dwingende overwegingen. Tot nader order weet het professionele, niet-gesubsidieerde veld (zowel muzikmakers als de industrie errond) dus nog steeds niet waar het aan toe is. Zowel in cijfers als in impact vormt het nochtans het belangrijkste onderdeel van het muzieklandschap in Vlaanderen en Brussel. De keuze van de overheid om de voortrekkersrol in de professionele ondersteuning van de sector in handen te geven van een organisatie uit de amateurkunsten, die daar bovendien grotendeels vrij spel bij krijgt, is om het zacht uit te drukken discutabel. In zoverre dat we ons afvragen of die overheid wel wil dat de Vlaamse muziek het niveau van de amateurkunsten overstijgt.

4.3 Wat niet (meer)

Er is het wijdverbreid adagium dat kunst er moet zijn voor iedereen. Niet alleen moet de toegang ertoe voor de burger laagdrempelig zijn, ook de beoefening ervan hoort zoveel mogelijk aangemoedigd en gefaciliteerd te worden. In Vlaanderen zijn vanuit die optiek binnen het cultuurbeleid decennialang ontzettend veel middelen gegaan naar structuren, werkingen en bovenbouw. Er werd ook ingezet

⁷²⁶ Zie, in dezelfde zin, het advies van de SARC (Strategische Adviesraad voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media) over de culturele bovenbouw in zijn algemeenheid: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/hervorming-van-de-culturele-bovenbouw-advies-sarc> (1.1. Draagvlak in het veld, pp. 2 en 3).

op het bevorderen van deelname aan cultuurbeleving (zie de Vlaamse UitPAS⁷²⁷ bijvoorbeeld, maar ook het Participatiedecreet⁷²⁸) en artistieke expressie (door financiering van organisaties voor amateurkunsten, de verstrekking van kunstonderwijs in diverse varianten enzovoort). De betoelaging van de kunsten moest daarnaast breed en gelijkmatig worden gespreid. Op dat principe werd gezien het verzuilde politieke landschap van de jaren zeventig van vorige eeuw – toen Vlaanderen gretig de culturele autonomie aangreep die zich als eerste verworvenheid van de defederalisering aandiende – extra angstvallig toegezien.

Het is een erfenis die zich nog altijd doet gelden. Misschien niet meer zozeer in ideologisch opzicht, maar wel als een obstakel dat uitgepuurde en bij de tijd gebrachte selectiemechanismen voor de toekenning van subsidies en de besteding van middelen in het culturele veld in de weg staat. Want als het gaat over het voortbrengen of opwekken van een hoogwaardige artistieke productie, is de homeopathische verdeling van de financiële middelen over alles en iedereen die daar meent recht op te hebben dan nog wel de (enige) aangewezen insteek? Is de sector vandaag niet beter gebaat met scherpe keuzes, gemaakt met kennis van zaken en vanuit performante structuren, ten gunste van wie over voldoende potentieel beschikt om artistiek en zakelijk te slagen? En mag er ondertussen geen rem op de obligate investeringen in sectorhardware (gebouwen, infrastructuur en podia) als het besturingssysteem en de software zo duidelijk een grondige update behoeven?

De huidige pistes van betoelaging zijn verzand in halfslachtigheid en laten niet toe om de sector als zodanig richting te geven. Het systeem van beoordelingscommissies is al jaren voor velen een bron van frustratie. Ongerijmde adviezen, vermoedens van belangenvermenging, aantijgingen van onkunde, verdenkingen van sturing door minister en kabinet ... De cultuuradministratie, zonder twijfel bevolkt met goedmenende ambtenaren, staart intussen naar het muziekveld als de spreekwoordelijke koe naar een trein: geen flauw idee hoe of waarheen het ding rijdt. En steeds weer die roep dat er niet genoeg geld is. Dat klopt: er kan nooit genoeg geld zijn voor cultuur. Maar het gehalte van een muziekbeleid hoeft niet alleen af te hangen van de hoeveelheid financiële middelen die erin worden gepompt. Het stelsel van de georganiseerde verdeling van de armoede, zoals we dat we nu kennen, hoeft niet het enig zaligmakende te zijn. Door een behoorlijk deel van het beschikbare budget gedurfd en gericht toe te wijzen, zouden de slagkracht en de wendbaarheid van dat muziekbeleid exponentieel kunnen toenemen.

⁷²⁷ <https://www.uitinvlaanderen.be/over/uitpas>

⁷²⁸ <https://cjism.be/overkoepelende-themas/participatie/participatiedecreet>

In het verlengde van het adagium dat kunst er is voor iedereen, ligt het motto dat een artiest elke kans moet grijpen die zich voordoet. Dat is een uitgangspunt waar veel op af te dingen valt. Je zet er beginners namelijk mee aan om zich van meet af aan niets gelegen te laten liggen aan de voorwaarden of vergoedingen waartegen ze optreden of opnemen. Want is iedere opportuniteit die zich aandient geen goede reclame voor een artiest? En doet een artiest het niet uit passie, en niet voor het geld? Het is programmatoren, producenten en zenders de pap in de mond geven om auteurs en muzikanten ondermaats te vergoeden en te verwachten dat ze zelfs in de allerslechtste omstandigheden komen opdaven. Wie aan de druk toegeeft, kan ervan op aan dat de volgende job ook onderbetaald zal zijn en maait tegelijk het gras van voor de voeten van de collega's weg. Vandaar dat het ongebreideld promoten van 'speelkansen voor beginners' een betwistbare politiek is. Daar komen meer ongewenste dan gewenste effecten uit voort. Vandaag stel ik vast dat de livesector in Vlaanderen en Brussel niet alleen aan de instroomkant maar ook verder stroomopwaarts met een verstikkend overaanbod kampt. In zoverre dat zelfs professionelen moeten knokken voor een eerbare gage. Want: 'Groepje X of Y, die vragen geen geld, waarom jullie dan wel?' Zou het kunnen dat uit het een het ander voortvloeit?

Marktbederf dus, georganiseerd met fondsen verstrekt door de overheid. Niet alleen cafés, festivalorganisatoren, clubs en andere podia profiteren van die neerwaartse spiraal. Ook met publieke fondsen betoelaagde kunstencentra en culturele centra haken er vrolijk bij aan. Instellingen nota bene die zonder muziek niet zouden bestaan, die van boven tot onder zijn bevolkt met personeelsleden die een aardig salaris verdienen, maar die de mindere goden onder de artiesten amper een habbekrats voor een optreden gunnen. Want ze bieden toch kansen? Voeg daarbij nog de Rock Rally's, Nieuwe Lichtingen en andere concoursen die tot meerdere eer en glorie van het ene periodiek of het andere medium worden opgezet, en de 'verteveling' is compleet. Vandaar: moet ook die continu aanrollende golf van nieuwe namen, verse snoepjes van de dag en in geen tijd omhooggeschreven ontdekkingen-op-de-rand-van-de-doorbraak niet stilletjesaan ingedijkt worden? Gaat er niet te veel in de trechter dan goed is voor de spoeling? En kan het publiek het allemaal nog wel verhapstukken?

De inzet van middelen in de breedte zit blijkbaar in het DNA van de Vlaamse muzieksector. Dat meer geld naar amateurs en amateurkunsten gaat dan naar top-talent (in spe) lijkt op het eerste gezicht een democratische evidentie. Op termijn draait zo'n geloofsregel, dogmatisch in praktijk gebracht, evenwel op vervlakking en verstarring uit. De aandrang om iedereen tevreden te stellen (en zo ook met iedereen bevriend te blijven), doet de blik naar binnen keren. Het zicht naar buiten,

op een geglobaliseerde wereld waar de ijkpunten en uitdagingen van een andere orde zijn, doet er dan gemakkelijks halve niet meer zoveel toe. Toch moet de sector daar zijn zuurstof vandaan halen: als een toptalent niet internationaal weet door te stoten, als het zich niet kan meten met wat buiten de grenzen ligt, is er geen doorstroming. En dan komt er ook geen ruimte vrij om het inlandse muzikale leven verder te doen floreren. Daarom, net om beter met dat buitenland in verbinding te treden, moet besteding van de beschikbare budgetten anders: in de diepte, gericht op buitenlandse afzet voor de kwaliteit die in eigen land – letterlijk – aan haar grens zit. Daarvoor moeten betere recepten worden bedacht dan die aan de hand waarvan vandaag wordt gekookt. Het afvaardigen van een karavaan managers, boekers en hun poulains naar een buitenlandse muziekbeurs of twee zal met andere woorden niet meer volstaan.

Dat het beleid alle krachten in en rond de sector in het vizier moet nemen, is nog zo'n aanvechtbare premisse. Als je iedereen een stem in het kapittel geeft, krijg je kleur- en geurloze beslissingen, en dus non-beleid en immobilisme. Ondersteuning van de sector moet worden geënt op de stam die aan de basis ligt: de creatie (auteurs en uitvoerende kunstenaars) en de industrie die de resultaten ervan naar het publiek brengt (entourage en commerciële partners van de artiest). Loutere 'afnemers' als het livecircuit, de festivalsector, lokale overheden, distributieplatformen, media of andere belanghebbenden in tweede lijn hoeven daar niet rechtstreeks bij betrokken te worden – hoogstens zijdelings, als sparringpartners voor de aftoetsing van het beleid. Evenmin moeten dj's en de dj-cultuur een prominente plaats krijgen in de rangorde der dingen waar een muzikaal beleid zich op focust. Tenzij die dj's (ook) schrijven en uitvoeren natuurlijk – op het vitale onderscheid heb ik al gewezen in het hoofdstuk over producersovereenkomsten in deel III.

Ten laatste nog dit. In de muziekindustrie spelen het auteursrecht en de naburige rechten een cruciale rol. Het Vlaamse cultuurbeleid en de instanties die er in de muzieksector verantwoordelijkheid voor dragen, kunnen niet langer doen alsof die dimensie hen niet aangaat, onder het mom dat cultuur in België een gemeenschapsbevoegdheid is. Evenmin kan dit een excuus zijn om geen betrokkenheid aan de dag te leggen bij beslissingen ter zake op het federale beleidsniveau. Die beslissingen hebben namelijk een directe invloed op het muzikale landschap in de regio's. Ze zijn bepalend voor de verdienmogelijkheden en de veerkracht van lokale auteurs, uitvoerende kunstenaars en muziekbedrijven. Evengoed moeten sensibilisering en kennisbevordering over die rechten taakstellingen zijn voor vormende en sectorflankerende instellingen. Het respect ervoor, mee gestaafd door de naleving van eerlijke contractuele praktijken, moet voor betoelaagde organisaties als toetssteen van een deugdelijke werking gelden. Vandaag lijken die zich

daar gezien hun geprivilegieerde positie veelal verheven boven te voelen. Maar laat daarmee ook weer niet gezegd zijn dat in dat opzicht geen werk meer aan de winkel is in niet-gesubsidieerde middens.

4.4 Wat wel

Het is een moeilijk te bevatten contradictie: net datgene waarmee Vlaanderen zich volgens zoveel plaatselijke bewindslieden bij uitstek onderscheidt in het buitenland – kunst en cultuur – wordt structureel ondergewaardeerd, ondergefinancierd en onderbestuurd. Een blik op de programma's van politieke partijen in de aanloop naar verkiezingen illustreert dat telkens weer. De aandacht die ze aan de dag leggen voor cultuur en cultuurpolitiek varieert van schaars tot miniem en overstijgt zelden de gemeenplaatsen. Naar de buitenwacht moet de culturele sector zich dan weer inspannen om zijn beroep op gemeenschapsmiddelen anders dan als bedelarij te doen aanzien. En dit ondanks de vele cijfermatige studies van de laatste jaren die aantonen hoe significant de economische waarde en de return on investment is die de maatschappij daarvan ervaart. Het is dan ook hoog tijd dat politici hun visie op het ondersteunen van (de) cultuur(industrie) actualiseren. Overheidsmiddelen die aan de kunsten worden besteed, zijn niet alleen investeringen in welbevinden, persoonlijkheidsvorming en creativiteit van de burger, maar ook in werkgelegenheid, economische groei, welvaart, diversiteit en internationaal aanzien. Tewerkstelling van kunstenaars is dan één zaak, het zou ook evident moeten zijn hen te betrekken bij het uitdokteren van de impulsmaatregelen voor de sectoren waarin ze werkzaam zijn.

Niemand betwist de bevoegdheid van de politiek om richting te geven aan het kunstenbeleid. Dit betoog is er ook niet op gericht de beginselen van de structurele en projectmatige ondersteuning van organisaties en initiatieven binnen het Kunstendecreet als zodanig in vraag te stellen. Laat die ondersteuning vooral bewaard blijven: ze zorgt voor specifieke impulsen die onmiskenbaar bijdragen tot de verscheidenheid in het Vlaamse muzieklandschap. Maar er kan niet ontkend worden dat in de twee sectoren waar jaren geleden is gekozen voor verfondsing – en dus voor een beleid *at arm's length* van de politiek – meer dynamiek en resultaatgerichte praxis vielen te ontwaren. In de audiovisuele sector en in de letteren kunnen respectievelijk het Vlaams Audiovisueel Fonds (VAF) en het Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL) indrukwekkende internationaliserings- en exporttrajecten voorleggen. Vlaamse films en televisieseries kennen internationale erkenning, Vlaamse acteurs en regisseurs zijn wereldwijd in trek, Vlaamse schrijvers en illustratoren zien hun werk vertaald en uitgegeven in tal van territoria. En toch zijn

daarbij de 'moeilijke' of 'alternatieve' audiovisuele producties en boekuitgaven niet in de verdrukking gekomen, integendeel. Ook de muzieksector heeft nood aan zo'n vehikel. Net omdat hij, zoals beide voornoemde, de (mondiale) markt niet uit zijn wezen kan wegdenken. Die is een *conditio sine qua non* voor zijn levensvatbaarheid, een voedingsbodem voor zijn duurzame ontwikkeling.

Het idee van verfondsing van de muzieksector lag ooit op de tafel van de Vlaamse Regering, maar ze belandde snel in de vuilnisemmer. De mare ging toen dat de voorstanders de hele sector in zo'n fonds wilden vatten, terwijl de voorstellen veel genuanceerder waren: een aantal organisaties binnen het MuziekOverleg pleitte ervoor om te bewaren wat goed was, maar met een gedeeltelijke verfondsing kansen te scheppen voor geleidingen van het muzikale veld die buiten het bereik van het door de politiek vormgegeven decretaal kader vielen. Kernidee was het aaneenschakelen en beter op elkaar afstemmen, binnen een autonoom orgaan, van een aantal uiteenlopende beleidsinstrumenten en financiële hefboomen. Dat orgaan zou dan, zoals het VFL en het VAF, worden aangestuurd door professionelen uit de sector zelf, zonder rechtstreekse bemoeienis of betrokkenheid van de politiek maar wel binnen de contouren van een door het beleid opgelegde beheersovereenkomst.

De voorstanders stelden vast dat de overheidssturing voor het muzikale veld te kortschoot. Dat internationale exploitatie en export braakliggende terreinen bleven. Dat het de sector nog te zeer ontbrak aan professionele maturiteit. Ze kaartten aan dat de beperktheid van de beschikbare middelen ertoe noopte om inzake sectorondersteuning doordachte keuzes te maken, op objectieve gronden. Ze wazen op de weeffouten en onvolkomenheden van het Kunstendecreet en de inefficiënte inzet van middelen waar een en ander toe leidde. Waarom werden opnames van artiesten gefinancierd als er geen plannen voorlagen voor de promotie en de exploitatie ervan? Waarom moest een commissie of een administratie zich buigen over een tegemoetkoming in de kosten van een buitenlandse tournee, als tegen de tijd dat daarover een beslissing zou zijn gevallen de opportuniteit al lang was vervlogen? En was het wel zinvol om een bluesband die in het West-Vlaams zingt een toelage te geven om een showcase te gaan spelen in Melbourne, als hun plaat daar niet eens wordt verdeeld?

Gegeven hun beroepservaring en vertrouwdheid met de sector zijn deskundigen uit het veld veel beter geplaatst om de contouren van ondersteuning vast te leggen en vervolgens ook te beoordelen voor wie welke impulsen zijn aangewezen. Wat zou een ambtenaar of een politicus ter zake aan meerwaarde kunnen bieden? Het muziekbedrijf is van dien aard dat kansen snel en zonder al te veel formalisme

moeten kunnen aangeboord worden. Politieke klanten- en streekbinding is daarbij uit den boze. Veel artiesten met bewezen staat van dienst kampen vandaag met een gebrek aan (buitenlandse) doorstroombmogelijkheden, een gebrek aan consistente inkomsten en onvervulde professionaliseringsbehoeften. Ze moeten constateren dat ze niet langer in staat zijn een leefbare, voltijdse carrière als auteur/muzikant aan te houden en gooien de handdoek in de ring.⁷²⁹ Ook succesvolle artiesten die zich louter richten op eigen land (België, Nederlandstalig België of Franstalig België) kennen die worsteling.

Moet de remedie voor dat alles een fonds zijn? Niet noodzakelijk. In de onsterfelijke woorden van de schalkse Chinese dierentemmer Deng Xiaoping: 'Het maakt niet uit of de kat grijs, zwart of wit is, als ze maar muizen vangt.' Ook de beheersvennootschappen actief in de muziek zouden kunnen overwegen de middelen die ze ter beschikking hebben voor sociale, culturele en educatieve acties te poolen en daarmee gezamenlijk een ander beleid in de muzieksector mogelijk te maken. Zij zijn tenslotte de meest representatieve vertegenwoordigers van auteurs, uitgevers, muzikanten en producenten in dit land. Meteen zou dan een aanpak over de twee taalgemeenschappen mogelijk zijn. Daarbij zou ook hun onafhankelijkheid een niet te versmaden troef zijn: ze zijn geen dienaar van de overheid en kunnen zich voluit profileren als behartigers van de belangen van de echte aanjagers in de sector.

WAT NU?

Voorstellen voor een alternatief muziekbeleid? Er vallen bladzijden mee te vullen. Hieronder in willekeurige volgorde de tien die ons het meest pregnant lijken:

1. In bepaalde kringen zal men het niet graag horen, maar onze beide taalgemeenschappen zouden met het oog op een duidelijker perceptie van hun muziekcultuur in het buitenland beter structureel samenwerken op het vlak van promotie en marketing. Onder de noemer 'Dit is Belgisch' dus, in plaats van elk apart, onder hun veel minder onderscheidende regionale predicaten. Heel wat van onze belangrijkste artiesten staan en stonden met één voet in elk van beide gemeenschappen. Communautaire kruisbestuiving geldt als een wezenskenmerk van onze muzikale productie. Die ontleent er zelfs voor een deel haar originaliteit aan en doet zich er in

⁷²⁹ Dit artikel illustreerde enige tijd geleden perfect de impasse: <https://www.demorgen.be/tv-cultuur/waarom-the-van-jets-lang-niet-de-enige-groep-is-die-ermee-stopt~bd6b9352/>.

het buitenland mee opmerken. Naast de voor de hand liggende efficiëntiewinst, zouden wederzijds respect, diepgaander creatieve bevruchting en een sterkere gezamenlijke positionering van de muzikale gemeenschappen naar het federale niveau daar positieve neveneffecten van kunnen zijn.

2. Een recente studie van IDEA Consult en Antwerp Management School (Universiteit Antwerpen) in opdracht van Cultuurloket geeft aan dat culturele ondernemers vooral nood hebben aan financiële armslag en juridische en zakelijke kennis.⁷³⁰ Beide moeten makkelijker te verwerven zijn dan vandaag het geval is. Het nieuwe Cultuurkrediet lijkt alvast naast subsidies een beloftevolle aanvullende financieringsmogelijkheid.⁷³¹ In de juridische en zakelijke sfeer is er aan eerstelijns hulp zeker geen gebrek, maar de toeleiding naar specialistische kennis en begeleiding stukt. Drempelverlagende initiatieven, zoals de verstrekking van opleidings- en adviescheques⁷³² of coaching door experts aangeboden door bijvoorbeeld de regionale diensten die instaan voor beroepsopleiding (VDAB in Vlaanderen, Forem in Wallonië, Actiris in Brussel), kunnen dat verhelpen. Ook de beheersvennootschappen kunnen hier een prominente rol in opnemen.
3. Ons koninkrijk voor een muzikaal exportbureau, een muzikaal exportbureau voor ons koninkrijk. Met andere woorden en in de geest van (1) hierboven: richt in Belgisch perspectief een orgaan op dat doorbraaktrajecten richting buitenland uittekent en ondersteunt voor een select aantal artiesten. Om te bepalen wie ervoor in aanmerking komt, wordt een vooraf bepaalde set van criteria gehanteerd: artistieke gedegenheid, intrinsieke vatbaarheid voor buitenlands succes, toekomstvisie, professionaliteit en zakelijke instelling van de entourage ... Daar gaan uiteraard doordachte investeringen mee gepaard. Nu Belgische platenfirma's amper nog tourbudgetten verstrekken of in internationaal verband marketinginspanningen leveren, moeten dergelijke impulsen van elders komen.
4. Exportbureau bis: beurzen, showcasefestivals, bezoekersprogramma's⁷³³ ... het zal allemaal wel. In de muziekbusiness gebeurt het, tot spijt van

730 D. Van Doninck, A. Schramme., K. Mertens, K., Ondernemen in cultuur. Een beschrijvend, praktijkgericht onderzoek naar werken en ondernemen in en financieren van de Vlaamse cultuursector. Onderzoek in opdracht van Cultuurloket. Universiteit Antwerpen & Idea Consult, 2019 – hier online raadpleegbaar: https://www.kunstenloket.be/sites/default/files/upload/document/file/rapport_ondernemenincultuur_17mei19_finaal.pdf.

731 <https://www.cultuurkrediet.be/> en <https://www.kunstenloket.be/nl/node/7891>

732 De Vlaamse overheid voorziet dit vandaag voor kleine of middelgrote ondernemingen en vrije beroepen onder de noemer kmo-portefeuille: zie <https://www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/kmo-portefeuille>.

733 Het uitnodigen van buitenlandse professionelen om in België kennis te komen maken met de plaatselijke muzieksector en/of plaatselijke artiesten aan het werk te zien.

wie 't benijdt, nog altijd in New York, Londen, Berlijn, Parijs en sinds een paar jaar ook in Amsterdam. Die laatste plek kun je van hieruit nog wel bewerken, maar in de andere genoemde steden moet een permanente invalsbasis worden geïnstalleerd. Die hoeft niet noodzakelijk de vorm van een officiële afvaardiging aan te nemen – voor een culturele vertegenwoordiger van de Vlaamse overheid in een of ander *posh* kantoor bedanken we. Wat nodig is zijn een of twee plaatselijke residenten, de ene met een band met ons land, de andere een local. Die spannen zich in om op informele wijze een uitgelezen aantal artiesten exploitatie- of concertgelegenheden te bezorgen en worden door het exportbureau aangestuurd. Een artiest breng je immers aan de man met *schmoozen*, shoppen, soebatten en netwerken. Ga daarvoor naar de plekken waar het er echt toe doet. Zo veranker je je potentieel, werk je aan duurzame verbanden en leg je contacten die ook voor volgende projecten meteen aanspreekbaar zijn.

5. Meer gerichte ondersteuning moet gaan naar artiesten die een duurzame carrière beogen. Er is een verschil tussen wat lokaal kan groeien en wat internationaal kan bloeien. Dat kan al vastgesteld worden bij beginners, en zeker bij semi-professionelen en professionelen. Voor elk van die categorieën moet een onderscheiden instrumentarium ontwikkeld worden. Dat moet in elk stadium van de loopbaan van de artiest aan zijn behoeften op het vlak van talentontwikkeling, financiering, sector kennis, mentoring en promotie en verspreiding tegemoetkomen. Selectiviteit is opnieuw de kernpremissie: niet iedereen zal voor instroom in het programma in aanmerking komen. Ook hier moeten colleges van experts instaan voor beslissingen over het toekennen van beurzen en kostenvergoedingen, binnen een getrappt systeem van bevoegdheden. Een geïntegreerde visie en gecoördineerde inzet van middelen staan voorop. Voor die middelen kunnen diverse beleidsdomeinen worden aangesproken (dus niet alleen cultuur, maar ook werk, toerisme, onderwijs ...), terwijl ook mechanismen van terugvloeiing van investeringen denkbaar zijn: indien betoelaging tot successen leidt, betaalt de artiest een override op inkomsten terug. Dat laatste is al zeker een optie ingeval van ondersteuning voor een buitenlands doorbraaktraject – zie ook (3) en (4) hierboven.
6. De bezwaren van sommigen tegen het taxsheltersysteem zijn bekend: het zou op een oneigenlijke manier belastinginkomsten afroemen van de algemene begrotingsmiddelen, en zo indirect invreten op de subsidiebudgetten. Allemaal goed en wel, maar als de audiovisuele sector, de podiumkunsten, de games, de musical en de opera van een taxshelterregeling kunnen genieten, waarom dan de muziek *as such* niet?

7. De subsidiëring van organisaties en instellingen moet afhankelijk worden gemaakt van het naleven van de verplichting om artiesten correct te vergoeden. Daarvoor kunnen barema's gehanteerd worden. Als blijkt dat die worden genegeerd, ziet de overtreder zijn subsidie ingekort.
8. Ook inzake muzikeducatie vallen objectieven bij te sturen en middelen te herschikken. (Muziek)pedagogen en andere gezaghebbende stemmen in het onderwijsdebat zijn het erover eens dat muzische vorming net zoals leren rekenen of lezen leerlingen cruciale basisvaardigheden bijbrengt. Daarom moet ze breeduit deel gaan uitmaken van het dagonderwijs, van in de kleuterschool tot en met het secundair. Het deeltijds kunstonderwijs (DKO) kan zich dan toeleggen op diegenen die het in zich hebben om als muzikmakers door te groeien. Zo kan het DKO gericht inzetten op toeliding naar de conservatoria en de vorming van toptalent. Vandaag wordt door het brede en gespreide aanbod van studiemogelijkheden al te zeer de illusie gewekt dat een carrière in de muziek weggelegd is voor iedereen die dat wil. De cijfers over de tewerkstelling van schoolverlaters in Vlaanderen zijn in dat opzicht evenwel ontluisterend: professionele bachelors in pop- en rockmuziek vormen, bekeken over de drie opeenvolgende jaren 2016, 2017 en 2018, de categorie met het hoogste percentage (22%) afgestudeerden die 1 jaar na hun opleiding nog steeds werk zoeken.⁷³⁴ Zou het dan niet beter zijn om de expertise en de middelen in ons kleine gebied te bundelen en hogere muzikale opleiding meer selectief toe te spitsen op talent dat zich internationaal kan onderscheiden? Misschien met minder afgestudeerden, maar met een effectieve uitstroom naar het vakgebied tot gevolg?
9. Zet in op permanente vorming rond auteursrechten en naburige rechten. Maar niet alleen voor artiesten: ook managers, boekingsagenten, juridische vertegenwoordigers, boekhouders en docenten aan kunstonderwijsinstellingen kunnen daar niet verstoken van blijven.
10. Verplicht gesubsidieerde managementkantoren tot transparantie en open boekhouding. Als ze uit activiteiten als publishing of andere bedrijvigheden inkomsten halen, moeten die mee in rekening worden genomen bij hun vraag om voor subsidies in aanmerking te komen. Een override voor de subsidiënt op inkomsten gegenereerd dankzij of met behulp van zijn financiële input valt dan eveneens te overwegen.

⁷³⁴ Zie Schoolverlatersrapport VDAB, 2019 – <https://www.vdab.be/sites/web/files/doc/schoolverlaters/schoolverlatersrapport2019.pdf>, p. 47.